

nosti študije Janka Pleterskega o dr. Ivanu Šušteršiču.

Jurij Perovšek

J a n e z C v i r n : Trdnjavski trikotnik: Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861-1914). Založba Obzorja, Maribor 1997, 389 strani.

S študijo Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem 1861-1914, objavljeni v zajetni knjigi z naslovom Trdnjavski trikotnik, je dr. Janez Cvirn, izredni profesor na oddelku za zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete izpričal, da je pri nas resnično najbolj tenkočuten poznavalec zgodovine Nemcev, nemštva, njihovih političnih orientacij, politične misli in nacionalnih teženj, skratka politične zgodovine v obdobju 1848-1914.

Tekst in kritični znanstveni aparat že sama po sebi dokazujeta, da je omenjeno delo le lahko plod večletnega intenzivnega raziskovanja. Tako temeljito in z izrednim smislom za analizo kot dr. Janez Cvirn, se skozi več kot stopetdeset letnikov časopisja spodnještajerskih Nemcev do sedaj še nihče ni prebil. Poleg tega je avtor uporabil veliko spominskega in tudi arhivskega gradiva. Opombe pa pričajo, da je avtor upošteval tudi vso relevantno domačo in tujo, tudi najnovejšo, historično literaturo o političnem dogajanju v Avsto-ogrski monarhiji v raziskovanem obdobju.

Monografija Trdnjavski trikotnik kot tudi študija dr. Franca Rozmana o socialističnem delavskem gibanju na slovenskem Štajerskem zagotavljata, da so postali stereotipi o nemško-slovenskih nacionalnih bojih, ki sta jih rojevali slovenska in nemška publicistika od srede druge polovice 19. stoletja do razpada monarhije in pri katerih se je napajalo predvsem lokalno zgodovinopisje, kot vir odveč.

Poglobljeno in temeljito analizo je Cvirn zapisal v lepo berljivem in koncizno napisanem tekstu, ki ga spremlja obilje opomb. Bralac jih ne sme spregledati, saj so dejansko več kot koristno dopolnilo teksta nad črto. Sicer pa raziskovalec prepušča dejstvom, podatkom iz virov, da bolj ali manj sami govorijo o zgodovinskih procesih, predvsem o "politični orientaciji Nemcev na Spodnjem Štajerskem v letih 1861-1914". Takšen način pisanja je brez dvoma možen le ob poprejšnji poglobljeni analizi in v mislih opravljeni sintezi. Relativno redko pa dr. Janez Cvirn zapiše zgolj lastno stališče, mnenje ali komentar, kot je na primer: "Medtem ko si večina spodnještajerskih Nemcev želi le močno in centralizirano Avstrijo z nemško prevlado (pisanje slovenskega časopisja o vsenemški usmerjenosti spodnještajerskih Nemcev, ki ga zasledimo že v sedemdesetih letih, so insinuacije) ..." (str. 167). Bralcem prepušča, da si ob prebiranju teksta sami izoblikujejo stališča in sodbe. Le tam, kjer bi se lahko porodil dvom, bralca opozori, bodisi z zelo bogatim znanstveno kritičnim aparatom oziroma lastnim, na študiju dejstev temelječim mnenjem.

Če Cvirnova knjiga dokončno odpravlja zgrešene stereotipe o nemško - slovenskih odnosih, pa nedvomno z bogastvom informacij, ki so jih skozi dolgega pol stoletja zapustili spodnještajerski Nemci o svojih političnih zamislih, dokaže, da so njihove politične zamisli postali nepremakljivi politični in nacionalni aksiomi; kot so razglasitev nemščine za državni jezik, poseben položaj Galicije, tesnejša povezava z Nemčijo, carinska zveza z nemškim rajhom, nedeljivost vojvodine Štajerske

itd. Seveda enako velja za slovensko stran.

Cvirn nam v desetih poglavjih dokumentirano prikaže razvoj političnih idej nemškoliberalnega meščanstva na Spodnjem Štajerskem. Od začetka ustavne dobe 1861, v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja, ko se prične prebivalstvo nacionalno in politično opredeljevati, je večina spodnještajerskih Nemcev organizirana v ustavoverni - liberalno opredeljeni stranki ali pa se z njo identificira. Med Slovenci in Nemci še vlada medsebojna strpnost, nacionalnih bojov, kot jih poznamo v poznejšem času, še ni. Osemdeseta leta, ki so raziskana in opisana v poglavjih *Prehod v nacionalizem (1879-1885)*, *Na razpotju (1885-1887)* in *Razvoj nemške nacionalne politike (1887-1893)*, pa označuje okrepljen nemški nacionalni duh, ki "se kaže v obnovitvi dela večine spodnještajerskih nemških političnih društev, relativno hitrem širjenju krajevnih skupin, leta 1880 na Dunaju ustanovljenega nemškega šulferajna (Deutscher Schulverein) in vedno bolj nacionalističnem pisanju obeh nemških listov".

Ob Taaffejevih koncesijah Slovencem in ob njihovi politični aktivnosti, pa v tem obdobju tudi vidni spodnještajerski nemški politiki opredelijo svoj odnos in odnos spodnještajerskega nemštva do slovenskega nacionalnega vprašanja. Tako dr. Richard Foregger "z dolgim govorom v državnem zboru natančno definira gledanje celjskega in spodnještajerskega nemštva na slovenske zahteve in na Slovence". V njem je med drugim tudi dejal: "Slovenci pa lahko pokažejo le na svoj lasten jezik (...) in narod, ki ne more pokazati originalnih prispevkov k razvoju kulture, nima pravice do priznanja narodne samostojnosti" (str. 96). Obenem pa dr. Janez Cvirn opozori, da se predvsem v predhodnem obdobju, kot tudi še tedaj (1880), pojavljajo posamezni nemški glasovi, ki govorijo v prid slovenskim zahtevam, kot je na primer zavzemanje barona Maxa Rasta za ustanovitev slovenskih paralelk na spodnještajerskih gimnazijah, ko večina ostalih meni, da je "poskus slovenizacije srednjih šol" (...) strašen korak nazaj, škodljiv ne le nemškimi, ampak tudi slovenskim interesom". V času Taaffejeve vlade spodnještajerske Nemce preveva tudi razočaranje zaradi anacionalne politike Združene levice ter indiferentnosti Dunaja do nemških nacionalnih gibanj. Zato spodnještajerski Nemci v prestolnici ne vidijo več nemškega mesta, marveč le kozmopolitsko prestolnico. Spričo tega sprejmejo odločitev, da se oprejo na lastne sile in sami pridejo v odločen napad "pred brutalnimi slovenskimi naleti". Vodilno vlogo v akcijah spodnještajerskih Nemcev ima Celje, ki ga po mnenju Nemcev Slovenci najbolj ogrožajo, Maribor in Celje pa stojita ob strani. V Celju se tudi sproži akcija prodreti v "kraje na podeželju in za nemštvo pridobiti (...) ljudi, ki se ne štejejo ne za Slovence in ne za Nemce", kar je dejansko že drugi poizkus uveljavitve tako imenovanega štajercijanstva. Prvi poizkus je bil v sedemdesetih letih, tretji in najuspešnejši pa na začetku tega stoletja s središčem v Ptuj. Vse tri Cvirn v knjigi Trdnjavski trikotnik zelo podrobno obdela.

Izvirno in zelo pomembno je dognanje dr. Cvirna o schönererjanskem prodoru med spodnještajerske Nemce, kjer jasno dokaže, da nekateri dosednji stereotipi pač ne veljajo. Predvsem tisti o antisemitizmu, ki ga večina med spodnještajerskim nemštvom zelo dolgo zavrača, tako iz čisto načelnih, liberalnih razlogov, kot tudi zaradi Schönererjevega, za spodnještajerske Nemce nesprejemljivega razmišljanja, češ, "da so Čehi po izvoru Nemcem veliko bliže kot narod Semitov in da so lahko Slovani Nemcem v boju proti Židom dobrodošli tovariši." "Antisemitizem v vod-

stvu spodnještajerske nemške politike torej ne najde tako plodnih tal, kot si želijo redki Schönererjevi pristaši," zapiše Cvirn.

Sredi devetdesetih let sledi radikalizacija političnega nastopanja spodnještajerskega nemštva, ki se najprej odrazi v aktivnem delovanju celjskih Nemcev, v Celjskem programu in je odraz nekaterih dejanskih slovenskih pridobitev v samem mestu Celju, kar so Nemci ocenili kot krnitev "nemškega posestnega stanja". Višek radikalizacije je brez dvoma celjsko gimnazijsko vprašanje (1895) in vse, kar je temu sledilo na Štajerskem in v Avstriji. Avtor je vse to zelo podrobno, z izrazito analitično sintetičnim pristopom, vsestransko osvetlil in zelo berljivo ter zanimivo zapisal v poglavjih *Celjsko gimnazijsko vprašanje (1893-1895)* in *Radikalizacija nemške politike (1895-1901)*. Radikalizacija med spodnještajerskimi Nemci se je odražala v poudarjajočem vsenemštvu, antisemitizmu in v gibanju *Los von Rom*, čeprav spodnještajersko nemštvo vso to radikalizacijo sprejema "skeptično", ko "že na prelomu stoletja povsem prevlada prepričanje, da se lahko "vsenemškemu cilju" Nemci v Avstriji približajo le postopoma, s preureditvijo Avstrije v nemško državo (v skladu z zahtevami Linškega programa). To pa pomeni korak k realnejši politiki, ki se je - razen redkih Schönererjevih pristašev - v naslednjem obdobju oprime tudi velika večina spodnještajerskih Nemcev - je ocenil dogajanje med spodnještajerskimi Nemci ob prelomu stoletja dr. Cvirn.

Zelo podrobno je obdelano dogajanje ob državnozborski volilni reformi 1905-1907, katere sprejetje je celjski list *Deutsche Wacht* pospremil s komentarjem, "da bo s takšno reformo nemški narod prepuščen na milost in nemilost Slovanom," in dodala "da je reforma dokončno pokopala nemške upe o ponovni pridobitvi vodilne vloge v državi".

V poglavju *Boj za štajersko Podravje (1907-1914)* so raziskani vzroki in metode štajercijanskega gibanja, delovanje Südmarke, šulferajna ter kolonizacija nemškega življa, da bi vzpostavili povezavo med Mariborom in nemškim ozemljem na severu. Dr. Janez Cvirn spregovori tudi o dejavnosti nemškega *Volksrata* ter o sporih med spodnještajerskimi Nemci zaradi različnih konceptov utrjevanja nemštva. Zapostavljeni so se počutili predvsem celjski Nemci, ki so trdili, da je potrebno krepiti že obstoječe nemško stanje v ogroženih nemških postojankah.

V zadnjem poglavju *Jugoslovansko vprašanje (1908-1914)*, ki je po številu strani med manj obsežnimi, so podrobno analizirani pogledi spodnještajerskega nemštva na slovenske zahteve po trializmu, jugoslovanski rešitvi slovenskega nacionalnega vprašanja. Stališča sprožajo predvsem dogodki ob aneksiji Bosne in Hercegovine 1908, obeh balkanskih vojnah ter ob atentatu na Franca Ferdinanda v Sarajevu. Leta 1913 se, kot je zapisal Cvirn, v nemško nacionalnih krogih pojavi ideja, "ki jo poslanec Dobernig formulira takole: v okviru dualistične ureditve, z najtesnejšim sodelovanjem Nemcev in Madžarov, bi Jugoslovanom priznali pravice v njihovih zgodovinskih mejah. Če pa bi le ti zahtevali Koroško, Štajersko, Gorico in Trst in Nemcem ne bi priznali gospostva na Jadranu, potem bodo Nemci odločno proti rešitvi jugoslovanskega vprašanja."

Monografiji je avtor dodal tudi biografije nekaterih spodnještajerskih nemških politikov, ki zelo dopolnjujejo razumevanje glavnega teksta. Škoda je le, da se ob tako kvalitetno napisani knjigi, ki premore obilico osebnih in stvarnih informacij, uredništvo Založbe Obzorja ni odločilo za izdelavo iskalnih pomagal kot so seznam krajevnih in osebnih imen in morda celo stvarno kazalo.

Marjan Matjašič

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787 (1804). Opisi. Karte, 3. zvezek. Ljubljana, ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1997.

Strokovni, uredniški in izdajateljski podvig, ki se imenuje Jožefinski vojaški zemljevid za ozemlje današnje Republike Slovenije, se uspešno nadaljuje. Pred nami je že tretji del, ki nam v slikovni (kartografski) ter pisni obliki predstavlja zahodno Slovenijo, kar ponavadi v širšem smislu poimenujemo kot Primorsko. Kot je pri kartografskih izdelkih že običajno, pravokotna oblika zemljevidov sega čez zavite naravne in politične meje, čeprav je v tem primeru treba reči, da so vsaj avstrijski vojaški kartografi, ki so to delo opravljali pred propadom Beneške republike, pri izmerah ter izrisovanju upoštevali avstrijsko - beneško mejo, tako da so karte zadevnih obmejnih območij videti v "likovnem" pogledu včasih prav čudne.

O zgodovini in okoliščinah, v katerih so omenjene meritve, kartiranja ter opisi nastali, je ob priliki izida prvega dela v naši reviji pisal že mag. Damijan Guštin. Kljub vsemu gre ponovno omeniti, da je šlo za pobudo šefa avstrijskega generalštaba Moritza Lacyja, ki je ob operacijah avstrijskih armad v predhodnih vojnah ugotavljal, da prav pomanjkanje natančnih zemljevidov bistveno vpliva na operativno sposobnost enot cesarske vojske. Marija Terezija je pobudo sprejela in leta 1763 zaukazala vojaško topografsko izmero svojega obsežnega imperija. Sin Jožef je kmalu osebno prevzel pobudo za izvedbo tega obsežnega projekta in zato se je kasneje za to delo upravičeno uveljavilo poimenovanje Jožefinski vojaški zemljevid. Do 1787 je bilo delo za avstrijsko ozemlje končano in izdelano je bilo kar 4685 zemljevidnih sekcij, od katerih jih je 250 pokrivalo ozemlje tedanje Notranje Avstrije, ki je razen beneškega in ogrskega ozemlja zajemala veliko večino slovenskega etničnega prostora.

Obravnani tretji del prinaša 25 sekcij primorskega dela Notranje Avstrije ter 15 sekcij leta 1787 še beneškega ozemlja v Istri oziroma Furlaniji. Karte so risali v merilu 1:28800, izdelali pa so zmeraj po dva izvoda. Po prvih napoleonskih vojnah je Avstrija pridobila še beneško ozemlje in vrhovno vojaško poveljstvo se je že leta 1797 lotilo izmere in risanja kart tudi za to ozemlje, toda v merilu 1:57600. Zaradi nove vojne so morali začeto delo prekiniti ter so ga nadaljevali leta 1804, to pot spet v merilu 1:28800, a vojaški poraz tedaj še ni omogočal zaključka projekta. Ob nastanku seveda karte niso imele javne uporabne vrednosti, saj so bile stroga vojaška skrivnost. Kljub temu pa je bil na njihovi podlagi pod vodstvom glavnega kartografa polkovnika Jeneya prav tedaj izdelan davčni register, ki je bil pač nujno potreben za učinkovito poslovanje tedanje prosvetljene absolutistične države.

Karte so objavljene v obliki faksimilov, v priloženi knjigi pa so vzporedno objavljeni opisi v nemškem (transliteriranem) originalu ter slovenskem prevodu. Splošnejši uredniški teksti so sicer tudi v angleškem prevodu. Ker gre za prvi